

İstiâre Penceresinden Nedim'in Gazelleri ^a

MURAT KEKLİK ^b

Geliş Tarihi: 03.04.2018 | Kabul Tarihi: 28.06.2018

Öz: Edebî sanatlar sınırlı sayıdaki kelimelerle adı konulmamış duygu ve düşünceleri ifade etmeye imkân tanıdığı gibi anlatımı da güçlendirir. İmaj olarak adlandırılan haricî âlemdeki nesne ve mefhumların insan zihninde uyandırdığı tasavvur ve intibalar mecaz, teşbih ve istiârelerle söze dökülebilir. Mecaz ve teşbihin kendisinde birleştiği istiâreye en büyük ilgiyi klasik Türk şairleri duymuştur. Şairler birbirlerinden farklı varlıkların çarpıcı özelliklerini sevgilide bir araya getirerek kusursuz, saf bir güzelliği istiârelerle elde etmeye çalışmış, yine istiârelerle yepyeni mazmunların arayışı içine girmişlerdir. Rahat, zarif, akıcı bir üslupla şiirlerini yazan büyük divan şairi Nedim birçok bakımdan klasik Türk şiiri geleneğini sürdürmekle birlikte kendine özgü edası, orijinal hayal ve benzetmeleriyle klasik Türk şiirine yeni bir renk katmıştır. Çalışmada Nedim'in gazellerine istiâre perspektifinden yaklaşmıştır. İstiârenin özellikleri ve çeşitleri Nedim'in beyitleri üzerinden açıklanmış, ilgili istiâre özelliği ile ilgili beyit numaraları verilmiştir. Gazellerdeki istiâreler tespit edilerek konularına göre tasnif edilmiştir. Çalışmayla Nedim'in sanat gücünün ürünü olan gazellerinde istiârelerden ne ölçüde ve ne şekilde yararlandığının tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nedim, istiâre, şiir, gazel, edebî sanat.

^a Bu makale 12-14 Mayıs 2017 tarihinde Erzurum'da düzenlenen *Edebiyat Bilgi Şöleni Sempozyumu'*nda aynı adla sunulmuş tebliğin gözden geçirilmiş ve çeşitli ilavelerde bulunulmuş hâlidir.

^b Van YYÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
muratkeklık@yyu.edu.tr

Nedim's Ghazels from Metaphor Window

Abstract: Literary arts both allow to explain unnamed emotions and thoughts in limited number of words, and strengthen the narrative. The imaginations and intrigues that objects and meanings, which are called images in the external world awaken in human mind can be spoken of in metaphor, simile and metaphor. Classical Turkish poets showed the biggest interested in metaphor which metaphor and simile have met in. The poets have tried to obtain flawless pure beauty with metaphor bringing together the stunning qualities of different beings from each other in lover, and have sought new propositions with metaphors. The great divan poet Nedim who wrote his poems in a relaxed, elegant, fluent style, while maintained tradition of classical Turkish poetry in many ways he added a different color to classical Turkish poetry with his original manner, original imaginations and metaphors. In the study, it was approached to the ghazels of Nedim from the perspective of metaphor. The features and types of metaphor are explained on the couplets of Nedim, related metaphor feature and related couplet numbers are given. Metaphors in the ghazels were determined and classified according to their subjects. By the study, it was aimed to determine how and in what way Nedim used metaphor in his of ghazels the product of his artistic power.

Keywords: Nedim, metaphor, poem, ghazel, literary art.

© Keklik, Murat. "İstiâre Penceresinden Nedim'in Gazelleri." *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15 (2018), 71-100.

Giriş

Belagat ilmi, yerinde olmak kaydıyla sözün doğru ve güzel şekilde ifade edilmesini konu edinir. Belagat meânî, beyân, bedî olmak üzere üç bölüme ayrılır. Belagatin ikinci bölümü olan beyan bir maksadı değişik yollarla ifade etmenin metot ve kurallarından bahseden bir ilimdir. Lafız ile anlam arasındaki ilgi anlamında kullanılan delalet ise beyan ilminin özüdür. Delalet bir şeyin anlaşılmasının başka bir şeyin daha anlaşılmasını gerektirmesi durumudur. Delalette iki durum söz konusudur. Bu iki durumdan ilkinde *dâl* yani delalet eden (gösteren, işaret eden), ikincisine *medlûl* yani delalet edilen (gösterilen, işaret edilen) denir. O hâlde delalet birtakım işaretlerden hareket ederek kavramlara ulaşmayı ifade eder. Beyan ilminin asıl konusunu teşkil eden delalet türü; sabit bir anlam taşıyan, bir fikir ve duyguyu tutarlı, doğru şekilde ifade etmeye yarayan akıl, idrak ve his alanına giren bütün bilgi objelerini ifade edebilen lafzî (sözel) vaz'î delalet türüdür. "Kalem" lafzının yazı yazma aleti olma durumu ile ilgisi örf, kültür ve müşterek bir iletişim kararına kısacası bir uzlaşya dayanan (vaz'î) bir alakadır. Bu alaka günümüzde göstergebilimde simge-sembol ilişkisiyle açıklanmaktadır.¹

Beyan ilminde sözel uzlaşya dayalı (lafzî vaz'î) delalet mutabakat, tazammun ve iltizam olmak üzere üçe ayrılır. Mutabakat temel anlamı yani hakikati, tazammun mecaz anlamı, iltizam ise kinayeyi karşılar. Tazammun ve iltizamda lafızlar kendilerine tahsis edilen anlamların dışında kullanıldığından bunlara aklî delalet denir. Delalet-i akliyyede hakikatten ayrılma söz konusu olduğu için tabîi olarak nispeten bir kapalılık vardır. Birçok ifade özelliği ve söz sanatında anlaşılır bir müphemiyet bulunması gereken bir şart olarak görüldüğünden iltizam ve tazammun mutabakattan daha değerli ve belîğ kabul edilmektedir. Lafızların hakikat anlamında kullanıldığı metinler okur için daha kurudur. Bu metinler okurun yorumlama ve

¹ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, İstanbul: Gökkuş Yay., 2014, 99-100.

hayal gücüne metni yeniden üretmesine ihtiyaç bırakmaz. Tazammun ve iltizam beyan ilminde ikincil anlamlardır. Bunlara dilbilimde yan anlamlar denilmektedir. Bu anlamlarda lafızların lügat/temel anlamları ile aralarında herhangi bir ilgi veya benzerlik bulunan diğer anlamlardır. Doğuşları bir ibdâ' eseri olup orijinallik ve sanat değeri vafına sahiptirler. Bu tür lafızlarla kurulu metinlerde okuyucu daha üreticidir, metni zenginleştirme imkânına sahiptir.²

Daha önce belirtildiği gibi lafız ile mana arasındaki tazammun ilişkisi mecaz adını alır. Mecaz bir sözün temel anlamının dışında başka bir anlam için kullanılmasıdır. Mecaz; teşbih, istiâre, mürsel mecaz, ta'riz, kinaye, tezat, teşhis, intak gibi edebî sanatların oluşumuna kaynaklık ettiği gibi başlı başına da bir sanattır. Söze güzellik, canlılık ve daha etkili bir güç vermek için yapılan mecaz sanatında kelimelerin semantik alanları alabildiğine genişler. Bütün dillerin tabiatında var olan mecaz "dil içinde dil olma" vafına sahiptir. Mecazlar insan hayatının her alanında kullanıldığı gibi mistik şairler de yalnız kendilerine verildiğine inandıkları ilâhi bilgileri mecazların arkasına gizleyerek tasavvufi sembolizme giden yolu açmışlardır.³ İnsanı somut âlemden başka âlemlere sürükleyebilen mecâzda "Öncelikle insana direnen eşyanın mukavemetini kırmak ve sanatçının sihirli dokunuşuyla eşyanın yeniden ve mutlu doğuşuna şahit olmak."⁴ gerçeği gizlidir. İnsanlar mecazları kullanarak merak ettiklerini hayal güçleriyle irdelemekte dolayısıyla doğada olmayan anlam ve kavramları yakalayabilmek için kelimeleri birer sembol hâline getirmektedirler.

Mecaz anlamın oluşabilmesi için temel ve mecaz anlam arasında bir ilişki, ortak yön (vech-i şebih) bulunmalıdır. Bu ilişkide temel anlamın anlaşılmasına karine-i mania adı verilen akla dayalı bir engel vardır. Bu engel-karine kimi zaman ifade-

² M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (I. Belâgat)*, Ankara: 1980, s. 223-225.; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 97-100.

³ Beşir Ayvazoğlu, *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 136.

⁴ Mehmet. "Mecâzın Hakikati Hakikatın Mecâzi". Hazan, S.6, 1997, s.1.

nin içinde bizzat yer alır bazen de ifadenin kendisinden anlaşılır.⁵

Hudâ olsun nigâhdârı derûn-ı sîne de âşık

Gönül âyînesin bir mâh-ı sîm-endâm için saklar 19/2*

Beyitte mâh kelimesi mecaz anlamda kullanılmıştır. Mâhin sıfatı olan sîm-endâm (gümüş bedenli) kelimeyi temel anlamıyla anlamamıza engel teşkil eder, zira gümüş bedenli ay diye bir şey olamaz. Ayrıca gönül aynasının gümüş bedenli ay için saklandığından söz edilerek aya insan vasfı da verilmiştir. Bu durumda ay sevilen, değer verilen bir kişinin yerini tutmuş oluyor. Söz konusu kişi ile ay arasındaki ortak yön (vech-i şebeh) parlaklıktır.

Bir kelimenin kendi temel anlamı dışında kullanılmasını sağlayan ilgi diğer bir ifadeyle zihnin temel anlamdan mecazî anlama geçişini sağlayan münasebet benzerlik ise o mecaza *istiâre*, benzerlik dışında bir ilgi ise *mürsel mecâz* adı verilir. Çalışmada benzerlik ilgisiyle kurulan mecazlar diğer bir ifadeyle istiâreler Nedim'in beyitleri üzerinden incelenecektir.

1. İstiâre

İstiârenin lügat anlamı birinden iğreti/ödünç bir şey almaktır.⁶ İstiâre bir şeyin ödünç verilmesini veya ödünç alınmış bir şeyin iadesini istemektir.⁷ Edebiyattaki anlamı bir söze benzerlik ilgisi dolayısıyla temel anlamının dışında yeni bir anlam vermektir. Bazı âlimler benzeşme ilgisi sebebiyle istiâreyi bir teşbih türü kabul ederken bazı âlimler de mecaz türü olarak görmüşlerdir. İstiâre hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. Dil ve üslubun doğal bir ürünü olan istiâre teşbihin tekâmül etmiş şeklidir.⁸ İstiârede şahsi duygu ve etkilere bağlı

⁵ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 109.

* Gazel ve beyit numaraları şu eserdeki sıralamaya göre verilmiştir: Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

⁶ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2011, s. 576.; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 118.

⁷ Bilgeçil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 154.

⁸ Tâhir Olgun, *Edebiyat Lügati, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı*, İstanbul, 1936, s. 55.; Hasan Aktaş, *Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*, Konya: Çizgi

olarak yapılan bir benzerlikten dolayı zihin, bir tasavvur ve varlık yerine diğeri koyar, bunun sonucunda söz değişik şekilde anlaşılır.⁹

Hem bir mecaz hem bir benzetme sanatı olan istiârenin bu iki yönlü özelliğine göre şu üç niteliği üzerinde bulundurması gerekir.

a. Sözü gerçek anlamının dışında herhangi bir kavrama ya da nesneye ad olması

b. Karine-i mani'a (engelleyici ipucu) nın bulunması, yahut sözün gerçek anlamında kullanılmasının imkânsız olması.

c. Benzetme amacının bulunması.¹⁰

İstiâre teşbihin temel iki ögesi olan müşebbeh veya müşebbehünbihten birinin söylenmesiyle yapılır. İstiârede benzetme amacının bulunması, onun teşbih sanatının özel bir durumu olduğunu gösterir. İstiâre kısaltılmış teşbihtir. İstiâre kısa olduğu için daha belîği ve daha belîği olduğu için de teşbihten parlak ve tesirlidir. İstiâre teşbihe çevrildiğinde istiârenin büyüğü kaybolur.¹¹

Bana ol *gonce* dem-serd olduğundan ağlamam ammâ

Bahâr eyyamıdır fasl-ı zemistan gösterir kendin 97/3

Sevgili goncaya benzetilmiş, ancak müşebbeh sevgili söylenmeyerek istiâre yapılmıştır. İstiâreyi oluşturan gonca şu üç niteliği üzerinde bulundurmaktadır: Söz gerçek anlamı olan açılmamış gül anlamında değil, ince, narin, genç, güzel sevgili anlamında kullanılmıştır. *Ol, dem-serd, fasl-ı zemistan gösterir kendin* sözleri ve goncanın insan vasıflarına haiz olarak düşünülmesi gonca kelimesini gerçek anlamıyla değerlendirmemize engel teşkil eden karinelere. Son olarak da gonca kelimesi

Kitabevi, 2002, s. 16.; İsmail Durmuş, İskender Pala, "İstiâre", TDVİA, 2001, s.315-318.

⁹ Ali Nihat Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1981, s. 72.

¹⁰ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, 2013, s. 412.; Numan Külekçi, *Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara, 2013, s. 52.; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, 154.

¹¹ Külekçi, *Edebî Sanatlar*, s. 52.; Cevdet Kudret, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, C. 1, İnkılap Yay., İstanbul, 2003, s. 414.

sevgiliye benzetilmek maksadıyla kullanılmıştır.

Bir benzetmede karine-i manianın lafızlarla dile getirilmesi şart değildir. Kimi zaman ifadede lafızla gösterilmese de ifadenin anlamı içinde gizlidir. Sanatkâr benzetme yaparken dış âlemde bir an için belirli bir hissin peşine takılarak heyecan âlemine geçer ve tekrar gerçek âleme döner. İşte sanatkârın gerçek âleme döndüğünde yazdığı veya söylediği herhangi bir söz karine-i maniyayı oluşturur. Karine-i mania her zaman için heyecan hâlindeki ifade ile mantikî bir uyumsuzluk gösterir.¹²

İstiâre sanatkârın kendisini heyecana kaptırması sonucu başvurduğu bir sanat olduğundan, heyecanın doğurduğu birinci derecedeki tedailere istinad eden sanatlar grubuna girer. Ayrıca kelimenin mecazî manası bu sanata kaynak teşkil ettiği için de mana sanatlarından mecaz sanatları grubuna girer.¹³

İstiâre açık ifadeden daha fazla tesir gücüne sahiptir. Önemini adı konulmamış ruh hâllerine –ödünç de olsa– dış âlemden benzerlik ilgisiyle bir ad verilebilmesi imkânını sağlamaktan alır. Sözler istiâreler hâline geldikçe derinleşir, yeni yeni çağrışımlar kazanır. Zira duyularımızın tanıttığı âlemlerle iç dünyamız arasındaki geçiş dilini ancak istiârede bulur. İstiâreler okuyucunun veya dinleyicinin tasavvur ve tahayyül gücünü zenginleştirdiği gibi sanatçının fikir ve his âlemini de bize gösterir.¹⁴

Arsa-i ma'nâda el-hak yekke-tâz oldun Nedim

Esb-i tab'-ı çâpükün gitdikçe meydân almada 136/6

Esb-i tab'-ı çâpük ve *meydân almada* sözleri gerçek anlamlarıyla kullanılmamış olup, Nedim'in şairlik kudretini yeni hayaller ve geniş çağrışımlarla bize gösteren istiârelerdir.

İstiâre mahiyeti itibariyle bir istibdâldir. İstibdalde bir tasavvuru diğer bir tasavvurla değiştirmeyi şahsi duygu ve etkilermeler sağlar. Buna bakılarak istiârenin kişiden kişiye deği-

¹² Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, 172.

¹³ Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, 172.; İsa Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992, s. 70.; Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, 155.

¹⁴ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, 155.

şebilen benzerlik ilgisiyle zihnin bir tasavvur yerine diğerini koyması sonucu meydana geldiği hükmüne varılabilir.¹⁵

İstiâre dilde mevcut olan kelimeleri kullanarak dilde mevcut olmayan yeni kavramlar icad etmek için yapılır. Mazmunda da esas olan mevcut olanla gizli olanı keşfetmektir. Bunun yanı sıra mazmunlar yapılırken görünüşteki mananın ötesinde asıl mana, ifadeye onu gizleyen bir hünerle yerleştirilir. Bu bakımdan mazmun kurmada edebî sanatların birinci derecede rolü vardır. Özellikle istiâreler benzetme yoluyla kelamın içine gizlenen anlam sebebiyle birer mazmun olabilmektedir. İstiârenin yanında teşbih, mürsel mecaz, tevriye ve telmih de mazmun kurmada rol oynarlar:¹⁶

Açup *revzençesin* gâhî ki cânan gösterir kendin

Ümîd-i vasl ile çâk-ı giriban gösterir kendin 97/1

Beyitte sevgili güle benzetilmiş ancak benzetilen yerine geçen gül söylenmemiş dolayısıyla istiâre yapılmıştır. Güle ait mülayimler olan goncanın açılması ve gülün dağınık yapraklarının ortaya çıkması şairin kendi tasarrufuyla sevgiliye ait hususiyetler olarak gösterilmiş. Böylece gülün açılması mazmunu sevgiliye ait hususiyetler şeklinde bir istiâreyle beyte gizlenmiştir. Mazmunlar ve dolayısıyla kısmen istiâreler bir mefhum veya mücerret düşünce üzerine bina edilmeyebilir. Sanatkâr kimi zaman şiirlerinde kendi çağını ve yaşanan hayatı da mazmunlaştırmaktan kendini alamaz. Nedim'in şiirleri sosyal hayatın içinden olup, sosyal hayattan akisler taşıyan istiâre ve mazmunlarla doludur:¹⁷

Ramazandan kim ederdi gile vakt olsa eger

Azacık sohbete ol mâh ile ahşamında 128/10

Şair mâh sözüyle sevgilisini kastetmekle birlikte Ramazan akşamlarında vakitlerin dolu geçmesinden Ramazan ayı boyunca ayın gökyüzünde aldığı şekle kadar çeşitli sosyal olayları

¹⁵ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, 155.

¹⁶ Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Ankara, 1994, 189-205.

¹⁷ Hasibe Mazıoğlu, *Nedim Divânı'ndan Seçmeler*, Ankara, 1957, s. 35-40.

bu istiârenin arkasına gizlemiştir. İstiârelerle mazmunların birbirine benzer tarafları olmakla birlikte istiâreler daha çok mazmunların en basit şekli olup genel olarak mazmunların ilk merhalelerini teşkil ederler. Bir benzetme kolayca istiâreye, istiâre de kolayca mazmun veya sembole dönüşebilmektedir.

Belagat kaynakları istiâreyi çeşitli açılardan sınıflandırmıştır. Çalışmada istiâreye dair yapılan sınıflandırmalarda genel itibariyle Bilgegil'in yapmış olduğu sınıflandırma esas alınmış, tanım ve açıklamalarda yine aynı eserle birlikte Saraç'ın "Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat" adlı çalışmasından yararlanılmıştır.¹⁸

1.1. İstiârenin Kaynakları

İstiâreler ifadeye ait bir süs olmaktan ziyade dilin tabii bir mahsulüdür. Buradan yola çıkıldığında istiâreler kaynakları bakımından dilin tabii bünyesine bağlı istiâreler ve ibdâ damgası taşıyan istiâreler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Birinci gruba giren istiâreler daha çok insanların günlük konuşmalarında yer alan ifade unsurlarıdır. *Tilki* sözünün kurnazı, *çakalın* dalavereciyi, *kaz* sözünün sersemi, *Hatem*'in cömerti temsil etmesi gibi. Bunun yanında *acı söz*, *çiğir parem* gibi deyimlerde geçen istiâreler de dilin tabii bünyesine bağlı istiârelerdir.

İbdâ mahsulü olan istiâreler ise usta sanatkârların buluşları olup, anlaşılmaları uğraş gerektirir:

Oldu âhur mâye-i hayret bu *lu'betgâhda*

San'at-ı mansûbe-i 'aşkın *dil-i ferzâneye* 126/4

Beytine bakıldığında *lu'betgâh* ve *dil-i ferzâne* sözlerinin sanatkârın hayal gücüne dayanan ibdâ mahsulü istiâreler olduğu anlaşılır. Şair "mansûbe" ve "ferzâne" gibi satranç terimlerini kullandığı beytinde aşkın hâllerini satrançtaki oyun varyasyonlarının oyuncularını içine düşürdüğü müşkül durumlarla ilişkilendirmiştir. Çalışmanın da konusu olan istiâreler bu gruba dâhil olup detaylarıyla ele alınacaklardır.

¹⁸ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belagat)*, 156-164.; Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 118-128.

1.2. İstiârenin Öğeleri¹⁹

Daha önce de belirtildiği gibi istiârede benzetme amacının bulunması onun teşbih sanatının özel bir durumu olduğunu gösterir. Buna göre teşbihi meydana getiren unsurlar istiârede de ortaya çıkar. Ancak işlevleri bu unsurların değişik isimlerle anılmalarına neden olur.

Teşbihte olduğu gibi istiâreler de dört öğeden oluşur;

- a. müsteâr: müşebbehünbihin lafzı (istiâre)
- b. müsteâr-ı minh: müşebbehünbihin manası
- c. müsteâr-ı leh: müşebbehün manası
- d. câmi': vech-i şebeh

İstiâreyi oluşturan bir ifadede bu öğelerden sadece ilki lafzen bulunur. Diğer öğeler ifadenin anlamında gizlidir. Bu öğeler zihinle kavranabilir ve tasavvur edilebilir.

Seyredüp rahş üzere ol *hurşîdi* hiç olsun mu kim

Mâh-ı nev-pertev gedâ-yı hâne-i zîn olmaya 142/4

Buyitte sadece müstearı teşkil eden *hûrşid* söylenmiş, diğer öğeler ise okuyucunun zihninde canlandırılmaya çalışılmıştır.

İstiârelerde sözü benzerlik ilgisiyle ait olduğu mana dışında kullanan kimselere müsteir denir.

1.3. İstiârenin Çeşitleri

İstiâre lafzın tek veya birden ziyade oluşuna göre ikiye ayrılır. Lafzı tek olanlara müfret istiâre, çok olanlarına da mürekkep istiâre denir. Müfret istiâreler de açık (musarrah), kapalı (meknî) istiâre olmak üzere ikiye ayrılır. Mürekkep istiâre ise birden çok lafızdan meydana gelen temsili istiâredir.

1.3.1. Açık (Musarrah) İstiâre

Benzetme unsurlarından yalnız benzetilen ile yapılan istiâredir. Benzetilen, benzeyeni zihnimizden silecek bir mahiyette ve açıklıktadır. Açık istiârede söylenilmeyen unsur olan benzeyenin kapalı kalması ancak anlaşılabilmesinin mümkün ol-

¹⁹ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (I. Belagat)*, s. 158.

ması gerekir. Anlaşılmazsa istiâreden beklenen yarar gerçekleşmez:²⁰

Hep kullarını etdi o *kân-ı kerem* çerâğ

Zannım budur ki geldi Nedimin de nevbeti 153/7

Şair muhatabını yüce kudretli biri olarak tahayyül etmiş ve onu bir iyilik madenine benzetmiştir. Bir iyilik madeninin kulları olamayacağına göre kullar ifadesi karine-i maniadır. Benzetmede benzetilen (iyilik madeni) söylenmiş benzeyen söylenmeyerek açık istiâre yapılmıştır.

Nedim kelimelerin anlamlarıyla ustaca oynar. En sade ve anlaşılır gibi görünen kelime ve beyitlerin arkasında kendi meşrebine uygun farklı anlamlar gizler. Dolayısıyla sade, anlaşılır, sanatsız gibi görünen beyitlerin Nedim'in kişiliği, hayatı düşünüldüğünde mecazî anlamlarla yüklü olduğu anlaşılır. Örneğin aşağıdaki beyitte gümüş aynaya yakıştırılan *cilve* kelimesi daha çok güzellerin bir sıfatı olarak naz, edâ anlamlarını karşılar. Kelime bu anlamlarıyla istiârenin gerçekleşmesi için gerekli şartlardan olan karine-i mania teşkil etmeye uygundur. Ancak kelimenin bir diğer anlamı ise görünmek, tecelli etmek'tir. Kelimeyi bu anlamıyla değerlendirdiğimizde ise kelimenin karine-i mania olma özelliği kaybolmaktadır. Dolayısıyla beyit bir bütün olarak anlamlandırıldığında ifade edilenler sevgili ve ayna için geçerli olmaktadır. Nedim'in meşrebi, sanatkâr kişiliği, klasik Türk şiiri sanat anlayışı çerçevesinde beyit yorumlandığında ve bu yorumlar da ifadede yer almayan karine-i manialar olarak kabul edildiğinde aynaya atfedilen cilve yapmak, safâ, kabâ-yı zer-bâf içinde bulunmak mülayimlerinin, sevgili içinde geçerli olduğu söylenebilir:

İçinde bir *gümüş âyîne* cilve etmeyecek

Nedir safâsı Nedimâ kabâ-yı zer-bâfın 65/5

Mengi, mazmunların ortaya çıkışını açık istiârelerin kullanımının artmasıyla ilgili olduğunu söyleyerek açık istiârelerin

²⁰ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.

kalıplaşmış olanlarını mazmun olarak değerlendirmiştir:²¹

Sünbül âşüfte olur hâb-ı perişânından

Nergis-i mestî ki gülşende vara uyhuya 143/5

Klasik Türk şiirinde sünbül denilince saç, nergis denilince göz anlaşılır. Nedim de benzeyen unsurlar saç ve gözü söylemiş benzetilen unsurları oluşturan sünbül ve nergisi söylemiştir. Dolayısıyla klasik Türk şiirinin en çok kullanılan benzetmelerinden birini yapmıştır. Bu benzetme kalıplaştığı için aynı zamanda bir mazmundur.

Açık istiâreler aslî (istiâre-i asliyye) ve teb'î (istiâre-i te-beiyye) olmak üzere ikiye ayrılır²²;

1.3.1.1. Aslî açık istiâreler

Cins isimler, isim oluşlarından önce şöhret oldukları sıfatlar hatıra gelebilen has isimler, mastarlar müstearı teşkil ederse meydana gelen açık istiâre aslî sınıfına girer. Yiğit bir adama *aslan*, sabırlı birine *Eyûb* denmesi gibi.

Yürekler mi döyer hiç ey *perî* ol tâb-ı ruhsâra

Seni kimler görür âyine-i pûlâddan gayri 157/4

Sevgili bir cins isim olan *periye* benzetilmiş, aslî sınıfına giren bir açık istiâre yapılmıştır. Açık istiârelerin büyük bölümü aslî sınıfına girer. Aşağıda teb'î istiârelere ait Nedim'in gazellerindeki beyit numaraları dışında kalan açık istiâreler aslî açık istiârelerdir.

1.3.1.2. Bağlı (teb'î) açık istiâreler

Fiiller, fiilimsiler ve edatlar müstearı teşkil ederse açık istiârelerin bağlı (teb'î) çeşidi yapılmış olur.

Güldü güller açılıp nergis-i şehlâ-yı çemen

Çeşm ü gûş oldu ümidinle ser-â-pây-ı çemen 114/1

Goncaların açılması gülmek fiiline benzetilerek bağlı (teb'î) açık istiâre yapılmıştır.

²¹ Mine Mengi, "Mazmun Üzerine Düşünceler". Dergâh, C. 3, S. 34, 10-11.

²² Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (I. Belagat)*, s. 159.

Mâhsın mehden güzelsin belki ammâ neyleyim

Âh bir şeb burc-ı âgûşumda *tâbân olmadın* 68/2

Tâbân olmak parlamak anlamına gelir. Şair bu müstearı sevgili için kullanmış ve benzetme yapmak maksadıyla mecaz anlamını kastetmiş ve böylelikle güzel bir teb'î istiâre örneği sergilemiştir. 4/5, 6/6, 10/1, 14/1, 16/1, 64/2, 68/2, 114/1, 119/6, 125/1, 148/3, 160/2

1.3.2. Kapalı (Meknî) İstiâre

Benzetme öğelerinden kendisine benzetilenin açıkça bulunmadığı sadece onu hatırlatan, onunla ilgili bir unsurun bulunduğu²³ kapalı istiârenin oluşumunda etkili olan ve onu açık istiâreden farklı kılan unsur, zihinde yapılan benzetmenin benzetilene ait en çarpıcı hususiyetlerinin benzetilene meydana getirmesi ancak ifadede benzetilenin kullanımına ihtiyaç duyulmayarak onunla ilgili mülayimlerin zikredilmesidir.²⁴ Kısacası kapalı istiârelerde teşbihin öğelerinden sadece benzeyen zikredilir.

Biri biriyle *müjgân* safları gavgâya girmiştir

Nigâh-ı gamze gûyâ sulh için araya girmiştir 30/1

Beyitte kirpikler savaştan askerlere, yan bakış ise barışı sağlamaya çalışan bir arabulucuya benzetilmiştir. Benzeyenler *müjgân* ve *nigâh-ı gamze* söylenmiş, benzetilenler askerler ve arabulucu söylenmemiş onlara ait lazımlar gavgâya gir-, araya gir- söylenerek kapalı istiâre yapılmıştır.

Rûy-ı tâbânın seher hâb içre bir kez seyreden

Pençe-i hurşidden girâ bulur müjgânını 160/7

Şair sevgilinin yüzünün parlaklığı karşısında heyecanlanmış ve onu güneşe benzetmiştir. Ancak bu benzetmede benzetilen güneş söylenmemiş güneşe ait mülayimler olan parlaklık ve güneş ışınları söylenerek kapalı istiâre yapılmıştır. Şairin benze-

²³ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.; Dilçin, *Örnekle Türk Şiir Bilgisi*, 414.

²⁴ Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, 171.; Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 65.

tileni zikretmemesinin bir diğ er sebebi de güneş ışınlarından daha tesirli olan sevgilinin kirpiklerinde oldu ğ u gibi sevgilinin yüzünün vasıflarının da güneş in özelliklerinin önüne geçmesidir. Kapalı istiârede söylenmeyen benzetilene ait mülayimler, genellikle fiil kökenli kelimelerden seçilir.

Zülf ü külâhı verdi hâlel Mağrib u Fasa

Çeşm-i kebûdu saldı akın mülk-i Çerkese 131/1

Nedim, sevgilinin fiziki hususiyetlerinin tesiri altında kalmış ve sevgilinin mavi gözlerini komutana benzetmiştir. Ancak komutan söylenmemiş sadece ona ait mülayimlerden olan fiil kökenli *saldı akın* deyimini kullanılarak kapalı istiâre yapılmıştır. Beyitte ayrıca *zülf ü külâhı* ifadesinde de kapalı istiâre vardır.

Kapalı istiârelerde benzetilen şairin kendi isteğ i ve sanat gücüyle kapatılmaya çalışılır. Bu istiârelerde sanatkârın kendi hayal dünyasına ait kavram ve mefhumlar günlük hayatta çok görülen kavram ve mefhumlara benzetilir. Kapalı istiârede sanatkâr benzeyen ve benzetilene ait mülayimleri de zikrettiğ inden kendi düşüncesini ve hayal dünyasını okuyucuya aksettirmiş olur. Bu istiârelerde kapatılan unsur olan benzetilenin kesin olarak okuyucu tarafından bilinmesi gerekmez.

Aldım kocup miyânını bir tatlı bûsesin

Ammâ ki yakdı ağzımı sandım harâreti 153/6

Beyitte öpücük ateşe benzetilmiş, ancak ateş söylenmeyip onunla ilgili mülayimler olan *yakdı* ve *harâreti* sözleri kullanılmıştır. Beyitte öpücüğe ait çarpıcı özellikler de verildiğ inden öpücüğün ateşe benzetilip benzetilmediğ inin bilinmesinin pek fazla önemi kalmamıştır. Çünkü şair söylemek istediğ ini söylemiş ve amacına ulaşmıştır.

Deler her *bakışın* âşıkların bağrın geçer taş a

Hele gayre kıyas etme Nedîme pek yaman geçmiş 54/5

Bu beyitte sevgilinin bakışları oka benzetilerek benzetilenin *deler, geçer taş a, yaman geçmiş* gibi mülayimleri söylenmiştir.

Kapalı istiâreler her edebiyatta ibdalara zemin hazırlamış

mitolojiden ilim ve metafiziğe kadar her çeşit zihin mahsullerinde bu ifade yolundan faydalanılmıştır. Klasik Türk şiirinde de yepyeni mazmunlar yakalamak için şairler kapalı istiârenin sunduğu olanaklardan yararlanmayı bilmişlerdir:

Sensiz ey Yûsuf-ı gül-pîrehenim câme-i feth

Zahm urur cismime pîrâhen-i mesmûm gibi 151/3

Nedim'in bağrını idam edileceklere giydirilen gömlek gibi dağılayan, sevgilinin yokluğunda şairin eline aldığı Hz. Yusuf'un kanlı gömleğine benzeyen sevgilinin gül nakışlı gömleğidir. Beyitte dile getirilenlerden hareketle şairin kendisini Hz. Yakub'a benzettiği söylenebilir. Bu benzetmede Hz. Yakub zikredilmediğinden kapalı istiâre yapılmıştır. Bu kapalı istiâreden hareketle beyitte Hz. Yusuf kıssasına ait mazmun da tespit edilebilmektedir. Aşağıdaki beyitte de Ferhad ile Şîrin hikâyesi çevresinde benzer bir istiârenin yapıldığı görülmektedir:

Neyledin n'etdin Nedimâ tîşe-i efkâr ile

Bî-sütûn-ı feyz-i aşkın buldun âhir kânını 160/9

Tarlan, teşhis ve intak'ın kapalı istiâreden başka bir şey olmadığını dolayısıyla bu sanatları kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın olanaksız olduğunu söyler.²⁵ Saraç ise verdiği örneklerden hareketle teşhis ve intakın aslında birer istiâre, teşbih ve mürsel mecaz olduğunu teşhis ve intakın bu sanatlar altında değerlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Bir metinde/ibarede teşbih, mecaz ve istiâreyi tespit ettikten sonra -eğer varsa- teşhis ve intak yani kişileştirme yapıldığı söylenebilir. Zira teşhis ve intak *Ta'lîm-i Edebiyat'*tan önceki edebiyat nazariyesi ile ilgili eserlerde ve klasik belâgat kitaplarında yer almayan terimler olup bu terimlerin karşıladığı durumlara da kaynak kitaplarda yer verilmemiştir.²⁶

Teşhis ve intakın kapalı istiâre içindeki yerini daha iyi konumlandırabilmek için kapalı istiârenin yapılış amacının ve şeklinin çok iyi bilinmesi gerekir. Teşhis ve intak kapalı istiâre-

²⁵ Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, s. 173.

²⁶ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.

nin basitleştirilmiş şeklidir. Teşhis ve intakta varlık ve mefhumlar sadece insana benzetilir. Kapalı istiâreler ise daha kapsamlı olup her türlü varlık ve mefhum insanla birlikte her türlü varlığa benzetilebilir. Bir benzetmede insana benzetilen benzeyen konuşturulmuşsa o benzetmede kapalı istiâre aranmasına gerek yoktur. Her şeyden önce kapalı istiâre yapılırken zihinde tasavvur edilen bir teşbih vardır. Bu teşbihte varlık ve mefhumlar insana benzetilirken insana ait mülayimler çok çarpıcı olup ifadede anlatılmak istenenlerle yakından alakalıdır:

Seherden eyledi yağmâ şemîm-i gîsûsun

Nesîm bir dahı uğrar mı bu diyâra gör e 121/3

Beyitte rüzgâr insana benzetilirken sıradan insanın özelliklerine sahip şekilde düşünülmemiştir. Rüzgârın benzetildiği insan haramîlere benzemektedir, sevgilinin güzel saçlarının kokusunu seher vaktinden yağmalamaktadır. Seher vaktinde esen rüzârın çiçekleri açtırması ve ortalığın çiçek kokularıyla dolmasını düşünerek şairin özel bir maksatla rüzgârı insana benzettiği sonucuna varılabilir:

İsınup cümle kulûb âb-ı bürûdet gitdi

Cilve-rîz olsa aceb mi dönerek *arz u semâ* 5/4

Beyitte yeryüzü ve gökyüzü baharın gelişyle birlikte cilve yapmaya başlayan bir insana benzetilmiştir. Ancak bu kapalı istiâre yapılırken sadece insana ait *cilve-rîz* mülayimiyle yetinilmemiş beyitte çeşitli söz sanatları eşliğinde bir Mevlevî semahı tablosu da çizilmiştir. Gazellerdeki kapalı istiârelerin beyit numaraları: 1/2, 1/5, 3/1, 3/2, 3/6, 3/8, 3/9, 10/4, 3/11, 5/1, 5/2, 5/4, 9/4, 16/1, 20/2, 21/2, 24/1, 25/5, 30/1, 30/2, 38/3, 49/2, 49/3, 54/5, 55/9, 55/15, 67/1, 71/1, 84/3, 85/5, 90/2, 91/3, 93/2, 96/2, 97/4, 100/4, 102/2, 103/2, 103/7, 107/3, 108/5, 110/2, 112/2, 114/4, 116/6, 119/5, 121/3, 122/5, 126/2, 128/3, 131/1, 135/2, 137/4, 138/2, 141/7, 147/2, 151/3, 153/1, 153/6, 157/1, 157/3, 159/1, 160/2, 160/7, 160/8, 160/9, 163/2, 166/4.

Hayâlî (tahyîlî) istiârede, sanatkârın bilinçaltına yerleşen

soyut mefhumlar, hayaller -bu mefhumlara uygun çağrışımlarla- somut varlıklara benzetilir ve benzetmede bu varlıkların ismi anılmayıp çarpıcı bir vasfı zikredilir. Hayalî istiârede benzeyen söylenip benzetilen kapalı bırakılır. Bu bakımdan bu istiâre çeşidine kapalı istiârenin başka bir şekli olarak bakılabılır. Hayalî istiârelerin kapalı istiârelerden ayrılan yönü ise benzeyenin manevî-soyut bir kavramdan, benzetilenin ise somut bir varlıktan ibaret olmasıdır:²⁷

Nedîmâ şî'rimi tertîb ederdim korkarım ammâ

Yaka nazmımdaki *sûz u güdâz* evrâk-ı dîvânım 85/5

Soyut mefhumlar olan *sûz u güdâz* somut bir varlık olan ateşe benzetilmiş ancak ateş söylenmeyip onun en çarpıcı vasfı olan 'yakmak' fiili söylendiğinden hayalî istiâre yapılmıştır. Diğer bir ifadeyle benzetmedeki karine olan yakıcılık muhayyilede ateşi tasavvur ettirmiştir:

Deler her *bakışın* âşıkların bağrın geçer taş

Hele gayre kıyas etme Nedîme pek yaman geçmiş 54/5

Beyitte sevgilinin bakışları göğüsleri delen, taşta saplanan bir oka benzetilmiş. Okun mülayimleri olan delmek, taşta geçmek sevgilinin bakışlarına izafe edilmek suretiyle bakışlar ok şeklinde tasvir edilmiştir. Böylece bu hayalî istiârede hayal gücü delici, taşta geçici bir bakış üretmiş olmaktadır.

Kapalı istiârenin olduğu yerde istiâre-i tahyiliyenin de olduğunu belirten Saraç, kapalı istiârede lafzın gerçek anlamda kullanılmadığını gösteren karineleri istiâre-i tahliyye olarak nitelendirir.²⁸ Dilçin ise istiâre-i tahliyyeyi içinde benzerliğin ne yönde olduğunu gösteren bir sözcüğün bulunduğu istiâreler olarak tanımlar.²⁹

1.3.3. *Temsilî (Mürekkab) İstiâre*

Temsili istiâre, zihinde tek bir tasavvur oluşturabilmek için istiârelerin ard arda sıralanmasından meydana gelir. Sanatkâr

²⁷ Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, 71.

²⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.

²⁹ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 415.

heyecanın gücüyle hayal âlemine kapılır ve uzun süre o âlemin kendine mahsus yolundan ayrılamaz.³⁰ Temsili istiârede birden fazla kelime ile ifade edilen bir durum onun benzeri veya bazı yönlerden onu andıran bir surete benzetme ve bunlardan ilkinin yerine ikincisini kullanma ile meydana gelir. Bu benzetmede unsurlar birer cümledir.³¹ Müreşşah istiâreler temsili istiârenin bir parçası, basamağı sayılırlar.³² Temsili istiâreler genellikle benzetilenlerle yapılır. Benzetme çok yönlü olmakla birlikte benzetilenin muhtelif özellikleri ile benzeyen teferruatlı olarak anlatılır. Bu bakımdan temsili istiârelerde kapalılık olmaz ve söylenmeyen kavram herkesçe bilinir:³³

Dehrin hemîşe çekmedeyiz *germ ü serdini*

Ancak me'âl-i *sayf u şitâmız* budur bizim 89/2

Şairin gerçekte anlatmak istediği dünyada yaşanan mutluluklar ve üzüntülerdir. Şair zihinlerde bu tasavvuru daha iyi oluşturabilmek için *germ ü serd*, *sayf u şitâ* benzetilenlerini sıralamıştır. Temsili istiâreler çoğunlukla soyut kavramlar üzerine kurulur. Bu soyut kavramlar sanatkârın kendi tasarrufuyla dış dünyadan alınan somut varlıklara benzetilerek gösterilir. Sanatkârın amacı bu somut varlıklarla kendi soyut düşünce ve hayallerini daha etkili bir biçimde okuyucuya kavratmaktır. Bu bakımdan temsili istiârelerle sanatkârların maksatlarını, imaj sistemlerini yakalayabilmek mümkün olabilmektedir:

Lâyık mı güller açıla feyz-i bahâr ile

Bülbül kafesde zâr u tenük hâr hâr ile 138/1

Şairin *gül ve bülbül* sözleriyle asıl anlatmak istediği sevgililer ve onlar karşısında âşıkların içinde bulunduğu durumdur.

Aşağıdaki beyitte de *murg-ı âvâre*, *âmâde-i perôâz*, *dest-i eyyâm*, *şikest et*, *kafes* gibi kuşla ilgili benzetilenler sıralanarak temsili istiâre yapılmıştır:

³⁰ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 163-164.

³¹ Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 414.

³² Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, 65.

³³ Kocakaplan, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, 73.

Murg-ı âvâreyi âmâde-i pervâz edegör

Dest-i eyyâm şikest etmeden evvel kafesin 70/2

“Talih harap evini tamir ettiğine göre artık belli ki münasip bir misafir sana lazım.” şeklinde bir cümleyle nesre çevirebileceğimiz aşağıdaki beyitte de soyut bir durum somut ifadelerle dile getirilerek temsili istiâre yapılmıştır:

Çünkü *ta'mîr etdi tali' hâne-i virâneni*

Gayri zâhir bir münâsib *mihman* lâzım sana 6/5

Temsili istiârelerde soyut mefhumlar somut varlıklara benzetilirken veciz söyleyişler ortaya çıkar. Bu bakımdan darb-ı mesellerin çoğu temsili istiâre vasfı taşırlar. Aynı şekilde fabllar da birer temsili istiâre sayılabilir. Bazen birkaç mısra, bazen küçük bir manzume, bazen de bütün bir mesnevi bir temsili istiâre hüviyetiyle karşımıza çıkabilir. Temsili istiâre, söylenmeyen kavramın herkes tarafından bilinmesi yönünden sembolden ayrılır:

Zâhidâ âlâyiş dâmânın eyle şüst ü şû

Yalnız hâlet bulunmaz hırka-i peşmîne 140/4

Buruşuk etek, yün hırka gibi zahidlerin giyimlerine ait çeşitli unsurlar araç olarak kullanılmış olup temsili istiâre yoluyla zahidler hakkındaki düşünceler veciz bir söyleyişle dile getirilmiştir. 4/2, 4/5, 6/5, 7/3, 12/4, 20/2, 70/2, 70/4, 96/2, 97/1, 97/3, 103/2, 106/1, 106/5, 110/1, 116/6, 119/6, 119/7, 126/4, 127/4, 135/4, 136/6, 142/4, 148/6, 156/1, 157/2.

1.4. Tarafalara Ait Mülayimlerin Söylenip Söylenmemesine Göre İstiâre Çeşitleri

Tarafalara ait mülayimlerin söylenip söylenmemesine göre istiâreler mutlak, mücerred ve müreşşah olmak üzere üçe ayrılır.³⁴ Çeşitli kaynaklarda bu istiâre çeşitlerinin farklı tarifleri yapılmıştır. Aşağıdaki tarifler Bilgegil'den alınmıştır.

³⁴ Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, 166-167.; Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, 120.; Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 415.

1.4.1. Mutlak istiâre

Açık, kapalı veya hayali istiârede yalnız karine yer alıp da benzeyen veya benzetilenin hiçbir mülayimi zikrolunmazsa meydana gelen istiâreye mutlak istiâre denir. Yapısı gereği temsili istiârede bu özellikten söz edilemez.

Arzet *güherin* âsaf-ı zî-şâna Nedîmâ

Her bâr bu mesnedde sühan-senc bulunmaz 46/7

Beyitte *güher* istiâresine ait hiçbir mülayim yer almadığından mutlak istiâre söz konusudur.

N'ola gitse kendüden hayretle cân-ı nâ-sabûr

Yâ *seferdir* yâ tahammül çünkü aşkın çâresi 163/6

Beyitte ölüm sefere benzetilmiş, ancak beytin bütününde bulunan karinelere dışında ne benzeyen ne de benzetilenle ilgili hiçbir mülayim zikredilmediğinden mutlak istiâre yapılmıştır. 2/5, 3/5, 3/11, 7/1, 11/5, 12/5, 17/2, 23/3, 46/7, 50/2, 80/5, 86/3, 87/7, 89/3, 91/4, 91/5, 93/2, 96/1, 97/4, 100/1, 100/2, 105/1, 105/6, 106/1, 106/3, 106/5, 107/2, 108/1, 109/1, 111/1, 111/3, 112/5, 116/2, 116/4, 116/6, 118/3, 119/4, 119/6, 121/4, 123/1, 123/5, 124/5, 124/6, 124/7, 126/3, 126/4, 127/4, 128/3, 128/7, 128/10, 129/3, 130/3, 135/5, 136/1, 138/4, 140/1, 142/4, 143/5, 146/1, 148/3, 153/2, 153/7, 154/4, 158/3, 159/1, 162/4, 163/6, 164/5.

1.4.2. Mücerred istiâre

Açık istiârelerde benzetilenden çok benzeyenle ilgili hususiyetler ağır basıyorsa ve ifadede benzeyene ait mülayimler zikredilmişse bu takdirde meydana gelen istiâreye mücerred istiâre denir.

Bigâne gamzen âşika nâdâna âşinâ

Tâ-key tegâfûl ey *büt-i bigâne* âşinâ 1/1

Beyitte sevgili puta benzetilirken ifade edilen mülayimlerin tamamı benzeyene yani sevgiliye aittir.

Gerdiş-i sâgar kadar hâlet verirdi âşika

Tıfl iken ol *mest-i nâzım* nergis-i bîmâresi 163/3

Sevgili naz sarhoşuna benzetilmiş, söylenilmeyen sevgilin mülayimlerinden *tıfl* zikredilerek mücerred istiâre yapılmıştır. 1/1, 16/3, 19/2, 42/4, 48/1, 65/5, 84/2, 86/5, 87/1, 88/1, 94/2, 97/4, 98/1, 98/3, 101/3, 101/4, 102/4, 103/6, 103/8, 108/3, 110/1, 114/4, 122/5, 123/3, 123/4, 125/1, 126/1, 129/4, 136/5, 140/2, 143/5, 149/3, 151/3, 152/3, 152/4, 153/3, 154/1, 159/4, 163/2, 166/3.

1.4.3. Müreşşah İstiâre: Açık istiârelerde hayal unsuru olan benzetilenin etki alanı çok genişse ve bu istiârelerde benzetilene ait mülayimler zikredilmişse, bu takdirde meydana gelen istiâre çeşidine müreşşah istiâre denir.

Geçmem ol *gül*den *gül-âb* almazdan evvel müyunun

Her biri inbîk-i zehr-âb olsa müjgânım gibi 159/4

Sevgili güle benzetilmiş ve güle ait mülayimlerden *gül-âb* söylenerek müreşşah istiâre yapılmıştır. Aşağıdaki beyitte de *tezerv* benzetileninin mülayimlerinden *hoş-hurâm* söylenmiştir:

*Tezerv-i hoş-hurâm*ın sînem olsun cilvegâhın gel

Hümâ-veş sâyê salsın başıma zülf-i siyâhın gel 77/1

56/3, 77/1, 84/3, 86/4, 90/4, 94/4, 95/1, 104/2, 107/6, 113/2, 115/2, 119/7, 120/2, 121/6, 123/3, 124/2, 127/5, 130/2, 135/4, 136/3, 136/6, 138/1, 138/3, 139/1, 139/4, 140/5, 148/6, 149/2, 159/4, 162/2, 163/3, 164/4.

Kimi istiârelerde hem benzeyen hem de benzetilene ait özellikler zikredilmiş olabilir. Bu bakımdan bu tip istiâreler hem mücerretlik hem de müreşşahlık özelliği gösterirler:

Su verenler nâz ile ol *gülbün-i nâzendeye*

Âteş etmişdir niyâzi *bülbül-i şermendeye* 125/1

Beyitte sevgili gül fidanına benzetilmiştir. Sevgiliye ait mülayimlerden nazlı olma, gül fidanına ait mülayimlerden su verme mülayimi söylenerek hem mücerretlik hem de müreşşahlık özelliğine sahip bir istiâre yapılmıştır.

Bazı istiârelerde ise mutlak-mücerred veya mutlak-müreşşah özellikleri bir arada bulunabilir:

Safvet-i tab'ımız artırdı gurûr-ı hüsnün

Mest-i nâzım bakup âyineye hod-bîn oldı 152/4

Beyitte sevgili naz sarhoşuna benzetilmiş ve sevgiliye ait mülayimlerden güzellik söylenerek mücerred istiâre yapılmıştır. Öte taraftan âşıklar aynaya benzetilmiş ancak taraflara ait hiçbir mülayim zikredilmeyerek mutlak istiâre yapılmıştır.

1.5. Câmî'in (Vech-i Şebeh) Açık veya Gizli Oluşuna Göre İstiâre Çeşitleri

İstiâreler câmî'in (vech-i şebeh) açık veya gizli oluşuna göre ikiye ayrılır: Alışılmış istiâre, alışılmamış istiâre.

1.5.1. Alışılmış İstiâre

Bir istiârede câmî (vech-i şebeh) herkes tarafından anlaşılacak ölçüde açık olursa o istiâreye alışılmış istiâre denir. Biri için "keçi" denildiğinde inatçı olduğunun hemen anlaşılması gibi. Alışılmış istiârelere *istiâre-i mübtezele* veya *istiâre-i âmiye* de denilir. Klasik Türk şiirindeki klişeleşmiş istiârelerin büyük kısmı bu gruba girer:

Şöyle gülşen pür-tarab kim gûşlar fark eylemez

Kahkahâ-yı hande-i gülden nevâ-yı bülbülü 165/2

Klasik Türk şiirinde sevgili-gül, âşık-bülbül benzetmesi herkesçe bilinir. Beyitteki kakhaha ve nevâ kelimeleri de gül ve bülbül benzetmelerini gerçek anlamlarıyla değerlendirmemizi engelleyen karinelere dir.

Alışılmış istiâreler sanatkârın mahareti ve sanat gücüyle yepyeni hayal ve imajlar dâhilinde kullanılarak özgün ve orijinal bir görüntü sergileyebilirler. Klasik Türk şiirinin en çok karşılaşılan benzetmesinin yapıldığı yukarıdaki beyitte Nedim gül ve bülbülü öyle bir bağlam içinde kullanmıştır ki beyti okuyan kendisini adeta hareketli, canlı, kalabalık bir bahçede hissediyor, kakhaha ve kuş seslerini duyumsuyor. Nedim'in şiirleri alışılmış istiârelerin bu özgün şekilleriyle doludur. Şair en alışılmış benzetmeleri bile sanat gücüyle amiyanelikten kurtarabilmiştir:

Tutalım *ebr-i zulmet* almış âgûşa *şeb-i gamda*

Nedimâ ol *meh-i ferhunde-tâban* gösterir kendin 97/4

Beyitte *ebr-i zulmet*, *şeb-i gam* gibi mülayimler aracılığıyla, sevgili yerine geçen *meh* istiâresi gibi klasik Türk şiirinde çokça görülen bir istiâre amiyanelikten kurtarılmıştır:

Alup tîngî elîga saçı zırhın salmış arhaya

Mining kasdınga kilmış üç toluk câm-ı safâ tartup 102

Klasik Türk şiirinde en çok görülen istiârelerden biri de güzelin bakışlarının kılıca veya oka benzetilmesidir. Nedim büyük bir hüner sergilemiş ve bu alışılmış istiâreyi bir savaşçı portresi çizdiği yukarıdaki beyitte özgün ve orijinal bir şekle sokmuş aynı zamanda kapalı istiârenin de güzel bir örneğini meydana getirmiştir.

1/1, 2/5, 3/5, 8/3, 10/2, 11/1, 21/3, 46/7, 86/3, 88/3, 91/4, 96/1, 97/4, 100/2, 105/6, 108/1, 112/5, 113/2, 114/4, 118/3, 119/6, 122/5, 123/1, 123/3, 123/4, 125/1, 128/10, 129/4, 130/7, 136/1, 138/1, 139/1, 143/5, 147/1, 152/4, 154/1, 159/4, 164/5, 166/3.

1.5.2. Alışılmamış İstiâre

Bir istiârede câmî' (vech-i şebek) derin düşünmeyi gerektirecek ve herkesçe anlaşılamayacak ölçüde kapalı olursa o istiâreye alışılmamış istiâre denir. Bu tür istiâreler *istiâre-i garibe* veya *istiâre-i hâssiyye* adını da alır ve daha makbul sayılırlar.

Daha önce görülmemiş ve genellikle sanatkârın kendi hayal dünyasına ait istiâreler bu çerçeveye girer:

Mihrin nihân eyledi devran şafak değil

Benzer ki âteş-i sitemin *iltihâbı* var 24/2

Beyitte macâzî anlamda kullanılan *mihir*, *iltihâb* kelimeleri kolayca anlaşılamayacak derecede kapalıdır:

Olur bu rûzgâr elbet müsâ'id *cevherin* arza

Heman sen hem-çü deryâ dâ'imâ âmâde-i cûş ol 80/5

Beyitte istiâreyi oluşturan *cevher* lafzına ait vech-i şebekler

açık olarak dile getirilmediği için hangi unsurlar arasında ilgi kurulduğu yeterince anlaşılamamaktadır. Beyitte şairin arz etmesi gereken cevherin ne olduğu bilgisi okuyucunun hayâl gücüne bırakılmıştır.

Şu zibâ *germesûdı* sevdiğim gel al ziyân etme

Çıkar bir *câme* sana belki artar *nîm-tenlik* de 127/5

Germesûd, *câme*, *nîm-tenlik* elbise ve kumaş ile ilgili terimlerdir. Şair bu terim ve kavramları sevgiliyle ilişkisi, ona olan arzusu bağlamında kullanmıştır. Dolayısıyla bu kelimelere yeni anlamlar yüklemiş ve alışılmamış istiârenin güzel bir örneğini sergilemiştir. 4/2, 4/5, 6/5, 7/3, 12/2, 24/2, 30/5, 56/3, 64/2, 80/5, 84/3, 93/2, 95/1, 96/1, 97/1, 98/1, 103/2, 104/2, 106/1, 106/5, 108/1, 110/1, 114/4, 116/2, 116/6, 119/4, 119/7, 121/4, 121/6, 126/4, 127/5, 130/3, 135/4, 139/9, 140/5, 148/6, 158/3, 162/2.

2. Nedim'de İstiâre

Bir divan şairi olarak Nedim klasik Türk şiirinin sembolik dilinin sunduğu imkânlardan sonuna kadar faydalanır. Aşk, sevgiliyi, âşık psikolojisini, hayata bakışını anlatırken tabiatıyla bu sembolik dilden yararlanır. Bu başlık altında gazellerde tespit edilen istiâreler konularına göre sınıflandırılmış istiârelerin daha çok sevgili ve sevgilinin hususiyetleri üzerine yoğunlaştığı görülmüştür.

2.1. Sevgiliye Dair İstiâreler

Güzelliği

Dil zerre-sıfat şevk ile girse n'ola raksa

Olduk yine bir pençe-i hurşide rübûde 124/2

Şair beyitte sevgilisini açık istiâre yoluyla güneşe gönlünü de teşbih yollu güneş ışınları karşısında rakseden toz zerresine benzetmiştir.

Soydum o *mehin* câmesini bûsesin aldım

Vakt oldu müsâ'id günümü yaza düşürdüm 86/3

Nedim klasik Türk şiirinde çok görülen bir benzetmeyle

sevgilisini aya benzetmiştir. Şair, klasik Türk şiirinde hayal bile edilemeyecek bir işi yapmak için, yazın kavurucu sıcağından yararlandığını söylemiş.

Güneş: 24/2, 35/4, 39/3, 51/4, 77/5, 88/3, 100/1, 119/7, 124/2, 128/3, 142/4, 142/5.

Ay: 7/2, 19/2, 37/8, 43/8, 45/2, 46/3, 51/4, 53/1, 54/4, 56/1, 68/2, 73/3, 86/3, 97/4, 98/3, 110/1, 128/1, 128/10, 140/1.

Çiçek: gül (92/4, 123/3, 125/1, 127/4, 138/1, 159/4, 164/4, 165/2), gonca (16/6, 58/1, 97/3, 105/6, 113/2), lâle (117/3), nev-bahâr (149/3)

Put: 1/1, 2/5, 8/3, 11/1, 21/3, 34/7, 43/6, 64/8, 80/4, 86/4, 124/5, 124/7, 129/5, 133/4, 138/4, 145/3, 151/4, 152/3.

Melek, peri: 3/5, 56/6, 76/1, 91/5, 106/3, 109/1, 123/4, 130/5, 130/7, 139/3, 140/1, 157/4, 162/4, 166/1.

Tıfl: 87/1, 88/1, 123/5, 163/2. Âfet: 22/2, 34/5, 40/4, 79/7.

Diğer istiâreler: 24/6 (serv-i revân), 36/2 (şeh-levend), 65/5 (gümüş ayna), 77/1, 77/4 (tezerv), 113/6 (tûtî), 148/3 (mekkâr), 151/3 (Yûsuf), 151/4 (barıka-i hüsn), 159/1 (rûh-ı revân), 106/1 (ser-tıraş)

İhtişamı

O şâhın iki kolum bend edüp miyânesine

Piyâde-i emelim çıkdı ferz hânesine 123/1

Şair, *piyâde-i emel*, *ferz-hâne* satranç mazmununa ait terkip-leri de kullanarak, klasik Türk şiirinde çok görülen sevgilinin şaha benzetilmesi gibi bir istiâreyi amiyanelikten kurtarmıştır.

Sultan-şah: 7/3, 26/7, 36/2, 56/4, 73/6, 90/2, 91/4, 111/2, 120/5, 123/1, 136/3.

Boyu

Olsam üftâde gubâr-âsâ yine pest olmazam

Çünkü ey *serv-i bülend* üftâde-i dâmânınam 90/4

Beyitte sevgili boylu poslu bir serviye benzetilmiştir.

Servi: 62/4, 90/4, 103/6, 103/8, 129/4, 136/1, 153/3, 164/5,

166/3. Nahl: 12/5, 86/5, 101/4, 107/6, 114/4.

Saçı

Sünbül âşüfte olur hâb-ı perîşânından

Nergis-i mestî ki gülşende vara uyhuya 143/5

Beypitte sünbül sevgilinin uyurken dağılan saçlarının yerini tutmuştur, saç söylenmediği için istiâre yapılmıştır.

Gözü

Gazâl-ı mihr-i felek dâğdârım oldu bu gün

Ki böyle sürmeli âhû şikârım oldu bu gün 98/1

Sürme mülayiminden anlaşılacağı üzere sevgilinin gözleri ceylanın gözlerine benzetilmiştir.

Nergis: 16/3, 48/1, 102/4, 108/3, 121/4, 122/5, 143/5, 163/3. *Ahû*: 98/1, 130/3

Yan Bakışı

Tîrin aldıkda dehân zahmdan âh eyleyerek

Çıkdı dil-pâreleri sine-i mehcûr üzre 116/4

Ok klasik Türk şiirinde istiâre yoluyla sevgilinin yan bakışlarının yerini tutar.

Kılıç: 112/2, 112/5, 139/1; *peykân*: 96/1; *ok*: 116/4.

Hat

Turfa sihr etmiş zemîn-i ârız-ı gül-fâmına

Bir çemenzâr eylemiş peydâ *rek-i firuzeden* 110/2

Sevgilinin yanağındaki yeşil renkli ayva tüyleri, firuze damarlarından oluşan bir çimenliğe benzetilmiştir.

Ben

Güşe-i ebrûdan ayrılmaz dil-i hun-keştemiz

Lekke-i hundur ki kalmış dâmen-i şemşirde 139/4

Sevgilinin kaşının köşesinde bulunan beni sevgilinin saçlarına bağlı bulunan âşığın kan saçan gönlünden dökülen kan lekesine benzetilmiştir.

Dudak

La'l-i yâr ağzında ammâ vâpesin olmuş nefes

Âşık-ı bîmârı gördüm can verüp cân almada 136/2

Klasik Türk şiirinde en çok görülen alışılmış istiârelerden birisi de sevgilinin dudağının açık istiâre yoluyla la'l taşına benzetilmesidir:

La'l: 3/2, 28/6, 32/2, 67/1, 87/3, 87/7, 89/3, 94/4, 100/2, 101/3, 105/1, 108/6, 112/2, 125/2, 126/2, 133/1, 135/4, 136/2, 136/5, 140/2, 147/1, 163/4.

Diş: 139/4 (dürr-i nâb)

Bûse: 86/5, 107/6 (şeftâli); 104/2 (piste-nemek); 159/4 (gül-âb)

Nedim, fiziki hususiyetlerinin yanında sevgilinin naz ve işvesi üzerine de istiâreler yapar:

Yine bâlîn-i hâb-ı işve zîr-i ser midir bilmem

Henüz ol *tıfl-ı nâzım* nakş-ı gül-bister midir bilmem 87/1

Şair sevdiğini naz çocuğuna benzetmiştir. Benzer istiârelerin yapıldığı beyitlerin numaraları: 26/3, 39/3, 84/6, 87/1, 88/1, 101/4, 107/2, 109/1, 118/3, 125/1, 126/2, 152/4, 153/3, 154/1, 163/2, 163/3, 163/4, 166/3.

Kâfir: 9/3, 36/4, 41/redif, 42/4, 58/4, 68/3, 73/5, 79/2, 84/2, 97/2, 128/7, 156/4, 158/1.

2.2. Âşık Dair İstiâreler

Safvet-i tab'ımız artırdı gurûr-ı hüsnün

Mest-i nâzım bakup âyineye hod-bîn oldu 152/4

Şair, âşıkları sevgilinin bakıp kendisini çok beğendiği bir aynaya benzetmiştir. *Safvet-i tab'ımız* terkibi de *âyine* kelimesini gerçek anlamıyla değerlendirmemizi engelleyen karinedir.

Bülbül: 63/5, 92/4, 123/3, 125/1, 126/1, 138/1, 164/4.

Diğer istiâreler: 81/3 (bende), 94/2 (haste-i ışk), 111/3 (hâksârân-ı gam), 124/6 (gam âşüftesi), 126/3 (dîvâne), 127/5 (germesûd), 118/1, 152/4 (âyine), 149/2 (mecnun-bîd).

2.3. Diğer istiâreler

Nedim'deki istiâreler çoğunlukla sevgili ve âşık üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte gazellerdeki kimi beyitlerde devrin toplum hayatına dönük istiârelerle de karşılaşmak mümkündür:

Eyle bezmi tahta-i meşk-i siyeh-mestî-i nâz

Gâh ta'lik et hat-ı la'lin hat-ı peymâneye 126/2

Beyitte kapalı istiâre yoluyla bir okulda bulunan hususiyetler meyhaneye atfedilmiştir:

Âdem bu kaht-ı sâl-i ma'ârifde reşk eder

Tahsîl-i nan-bahâ edene kış ü kâr ile 138/2

Nedim devrindeki bilgi eksikliğine, bilgiye değer verilme-yişine dair düşüncelerini beyitteki kapalı istiâre ile dile getirmiştir. Bilgi eksikliği kıtlığı çekilen bir metaya benzetilmiştir:

Çâk etmesin mi *câme-i sebzî*n görünce gül

Bak şu yeşil mukaddeme şol kırmızı fese 131/3

Goncanın üzerindeki örtünün yeşil bir elbiseye benzetildiği beyitte devrin güzellerinin giyimine dair bilgilere ulaşılabilmektedir.

Nedim'in gazellerinde tasavvufî anlamlar içeren istiârelere rastlanmaz. Onun aşkı beşeri aşktır. Sevgiliye duyduğu iştihakı, onun güzelliği karşısındaki hayranlığını akıcı bir üslupla, doğal bir biçimde oldukça sade gibi görünen sanatlı bir dille kaleme dökmüştür. Nedim'in hayat anlayışı, şevk ve heyecanı, hayalleri doğal olarak benzetmelerine sirayet eder. Bütün klasik Türk edebiyatı şairleri gibi geleneğin biriktirdiği mazmun ve mecazları kullanarak âşık-maşuk ilişkisini anlatır. Ancak şairlerin çoğunda görülen sözlerini ölçülü bir şekilde söyleme şiarı Nedim'de tekellüfsüz bir edaya dönüşür:

Söz cihân içre ne gülşen ne gülistân almada

İş hemân âgûşa bir *serv-i hurâmân* almada 136/1

Sonuç

Belâgatın beyan koluna dâhil olan istiâre hem bir mecaz hem de bir benzetme sanatıdır. Teşbihin kısaltılmış şekli ve daha beliğ hâlidir. Belâgatçiler istiâreyi makbul sanatlar içinde saymışlardır. Sanatçılar adı konulmamış duygularını istiârelerle ifade etmişlerdir. İstiârenin en çok rağbet gördüğü sanat anlayışı hiç şüphesiz klasik Türk şiiri sanat anlayışıdır. Bu sanat anlayışının en önemli mensuplarından Nedim gazellerinde istiâreden istifade etmeyi bilmiştir.

Gazellerin tamamı göz önünde bulundurulduğunda Nedim istiârenin her şekline uygun orijinal örnekler söylemiştir. Nedim hiçbir sanatı sanat olsun diye yapmamıştır. Rahat, bir solukta söylenmiş şiirlerinde bile iç içe geçmiş birçok edebî sanat bulunmaktadır. Gazelerde açık istiâreler kapalı istiârelere oranla çok daha fazladır. Açık istiârelerin büyük çoğunluğu isim, isim soylu ve mastarlarla yapılan aslî açık istiârelerdir. Kapalı istiâreler içinde soyut varlıklara insan özelliği verilerek yapılan kapalı istiâreler çoğunluktadır. İstiârelerde benzeyen veya benzetilene ait mülayimler çoğunlukla söylenmeyerek mutlak istiâreler yapılmıştır.

Nedim, klasik Türk şiirimize kalıp hâlinde yerleşerek sık sık yinelenmiş olan, kimi kaynakların mazmun olarak nitelendirildiği istiâreleri de gazellerinde çokça kullanılmıştır. *Mâh*, *la'l*, *tîğ* gibi sevgilinin hususiyetleri ile ilgili istiâreler diğer kelime ve hayaller ile bağlantılı kullanılarak sıradanlıktan uzaklaştırılmıştır. Nedim anlaşılır gibi görünen kelime ve beyitlerin arkasına meşrebine uygun anlamlar gizlemiştir. Nedim'in gazellerinde istiârelerin büyük bölümü sevgilinin gençliğine ve güzelliğine dair yapılanlardır. Sevgiliden bahsedilirken sevgilinin daha çok yüz güzelliği öne çıkarılmış, sevgiliye hitaplarda *ay*, *güneş*, *put*, *gonca* gibi benzetilenler kullanılmıştır. Nedim'in istiâredeki başarısı, diğer divanlarla yapılacak mukayeseli çalışmalarla daha iyi anlaşılabilir.

Kaynaklar

- Aktaş, Hasan, *Modern Türk Şiirinde Edebi Sanatlar*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- Ayvazoğlu, Beşir, *İslam Estetiği ve İnsan*, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı, İstanbul, 2011.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, Ankara, 1980.
- Coşkun, Menderes, *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.
- Çelik, Mehmet, "Mecâzın Hakikati Hakikatın Mecâzi", Hazan, S.6, 1997, s.1-2.
- Dilçin, Cem, *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, Kabcacı Yay., İstanbul, 2007.
- Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara, 2013.
- Durmuş, İsmail, Pala, İskender. "İstiâre", TDVİA, 2001, s.315-318.
- Kocakaplan, İsa, *Açıklamalı Edebî Sanatlar*, MEB Yay., İstanbul, 1992.
- Kudret, Cevdet, *Örneklerle Edebiyat Bilgileri*, C. 1, İnkılap Yay., İstanbul, 2003.
- Külekiçi, Numan, *Edebî Sanatlar*, Akçağ Yay., Ankara, 2013.
- Macit, Muhsin, *Nedîm Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- Mazıoğlu, Hasibe, *Nedîm Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara, 1957.
- Mengi, Mine, "Mazmun Üzerine Düşünceler", Dergâh, C. 3, S. 34, 10-16.
- Olgun, Tâhir, *Edebiyat Lüğati*, Âsâr-ı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1936.
- Saraç, M. A. Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, Gökkuşbe Yay., İstanbul, 2014.
- Tarlan, Ali Nihat, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken Yay., İstanbul, 1981.
- Uçar, Şahin, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Ankara, 1994.